

Гладкова В.М., Пожарський С.Д. Акмеологія і катабологія: теоретичні аспекти // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир-Київ, 2015. – С. 97-102.

В.М. Гладкова,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Української Академії Акмеології,
член-кореспондент Громадської академії акмеологічних наук (Росія)
(Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського, м. Одеса)

С.Д. Пожарський,
кандидат психологічних наук, професор,
академік Громадської академії акмеологічних наук (Росія)
(Санкт-Петербурзький Інститут психології та акмеології)

АКМЕОЛОГІЯ І КАТАБОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто сутність акмеології та катабології. Розкрито зміст основних понять акме і кате та здійснено їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: акме, кате, акмеологія, катабологія, порівняльний аналіз.

В статье рассмотрены сущность акмеологии и катабологии. Раскрыто содержание основных понятий акме и кате и осуществлен их сравнительный анализ.

Ключевые слова: акме, кате, акмеология, катабология, сравнительный анализ.

Considered in the article acmeology and katabolohy. The content of the basic concepts and categories of acme and conducted comparative analysis.

Keywords: acme, cate, acmeology, katabolohy, comparative analysis.

Нині в науковій парадигмі сутність і явище розглядаються як різні сторони однієї й тієї ж об'єктивної реальності. Тому двом аспектам матеріальних об'єктів привласнюється об'єктивний та раціональний характер, тому що проблему взаємовідношення явища й сутності неможна вирішувати суто умоглядно. З точки зору акмеологічного знання, ця проблема розглядається як акме, як кульмінація, як конкретний стан об'єкта. Під поняттям сутності розуміється внутрішня, загальна, відносно стійка, пізнана мисленням підстава явища.

Предмет акмеології характеризується трьома універсальними ознаками, які є показниками визначення предмета: стан, властивість і гармонія.

Універсальї є найважливішим показником характеристики всього багатоманіття властивостей процесу удосконалювання (акмеологічності).

Стан – це перший принцип акмеологічності. Стан (стан сутності) розуміється як досягнення найвищої досконалості в будь-якій сфері діяльності як матеріалізований результат підсумкової діяльності. Сутність розглядається при цьому як об'єктивна реальність, природа якої виявляється в її загальних атрибутах та одиничних ознаках. Наукове пізнання, спрямоване на вивчення матеріального світу, керується важливою методологічною установкою – переходити від опису об'єкта, що вивчається, до його пояснення.

Сутність як основа явищ не може існувати сама по собі, до явища. При розгляді «акме» сутністю є конкретний результат діяльності, конкретний констатований стан. Якщо розглядається діяльність людини, то стан має два аспекти – ствердження (в якомусь документі чи праці) результатів діяльності людини та визнання її заслуг (реальний результат – це те, за що відбулося визнання).

Властивість – другий принцип акмеологічності. Властивість розуміється як процес удосконалювання, критерієм відповідності якого є збіг цілого і частин індивідуального та загальнозначущих соціальних результатів. Якщо стан, як сутність буття, є матеріальною характеристикою, що розкриває внутрішню сторону об'єкта, то явище у формі різних властивостей розкриває зовнішню сторону об'єкта. Внаслідок цього виникає задача подальшого аналізу явища та сутності.

Властивість має двояку обумовленість: внутрішнім змістом об'єкта та специфікою тих об'єктів, з якими він взаємодіє. Розуміння якості як визначеності об'єкта (його властивості) відповідає звичному, часто вживаному смислу понять якості. Проте, якщо спочатку якість об'єкта уявляється як сукупність його властивостей, то при більш глибокому підході виявляється, що об'єкт (в нашому випадку вершина – акме) є системою, що має певний зміст і форму, тобто складається з деяких сукупностей елементів.

Про елемент (акме, кульмінація, топ) можна мовити лише в певному відношенні, тому що в іншому відношенні елемент сам буде являти собою систему, що складається з елементів другого рівня. Поняття структури спосіб зв'язку елементів матеріального об'єкта, їх відношення в рамках даного цілого.

Властивості вершинних особистостей відображають їх якості, котрі вони сформували на базі природних задатків і в процесі творчої діяльності в соціумі. Це властивості, які не лише сприяли досягненню професійних і соціальних вершин, а й також сприяють утвердженню їхніх ідей.

Гармонія (гармонічність) – третя ознака акмеологічності – це значуща цілісність, взаємні відповідності предметів і явищ, зв'язок, домірність частин цілісності, яка є динамічним результатом якісної розбіжності протилежностей елементів (акме і кате). Ми розуміємо гармонію як мистецьке поєднання видатною особистістю у своїй діяльності різнобічних інтересів і видів діяльності. Це інтегроване загальною ідеєю поєднання сприяє досягненню вершин (однієї за одною), доланню труднощів і творенню цілісних наукових концепцій.

Отже, основоположними принципами формування, дослідження та визначення показників акмеологічності на різних історичних етапах розвитку людства є:

- 1) стан сутності – досягнення найвищої досконалості;
- 2) властивість – як процес самовдосконалення;
- 3) гармонія – як значуща цілісність.

Акмеологія не стоїть на місці, вона продовжує удосконалювати свій науковий апарат. У науковому пошуку народжуються нові концепції (парадигми).

Відзначимо деякі важливі закономірності, що відбивають акмеологічність як сутнісну константу при розгляді шляхів розвитку.

По-перше, традиційне розуміння людини включає в себе категорії процесу та конкретних властивостей творчої діяльності. Аналіз праць Б.Г. Ананьєва дає можливість розширити це розуміння і виділити три базові елементи акмеологічності:

- діяльність творення;
- творча діяльність;
- акме-діяч.

Розмежуємо ці поняття. Творча діяльність пов'язана з осмисленням, конструюванням нового образу продукту в свідомості суб'єкта. Діяльність творення передбачає втілення цього образу в процесі досягнення результату у формі конкретного продукту діяльності. І перша, і друга діяльності реалізуються талановитим суб'єктом – акме-діячем.

Якщо у психології основна увага приділяється процесам відображення суб'єктом реальності в різних системах відношень (людина-машина, людина-людина, людина-природа, людина-знакова система), то для акмеології головним поняттям, що розкриває акмеологічність, є продукт діяльності. Його особливість в тому, що він являє собою не окрему властивість процесу, а найвищий, граничний рівень, на який цей процес спрямований.

Акмеологічність полягає в тому, що людина постійно долає поріг минулого. В реальній дійсності завжди існує небезпека зупинитися на досягнутому. Тому необхідні додаткові зусилля для нового сходження. При доланні минулого і просуванні до нової вершини людина набуває нові властивості, завдяки яким створюються умови неперервного виявлення акмеологічності.

Особливу увагу в розумінні сутності акмеологічності відіграє поняття суб'єкт діяльності як видатна акме-людина, що досягла найвищого результату у будь-якому виді індивідуальної творчої діяльності. Якщо акме-людина і суб'єкт діяльності розглядаються в єдності, то це означає максимальну самореалізацію особистості у формі конкретного продукту діяльності. В нашому дослідженні самореалізація розглядається у двох аспектах – як самовираження (реалізація всіх прагматичних нормативів відповідних бажань суб'єкта у формі деяких цінностей) і як самоствердження (припускає суспільне визнання цих цінностей).

Об'єктивна значущість акмеологічності, її практичний аспект полягає в тому, що суспільне визнання необхідне не для задоволення марнославства творчої особистості, а для перевірки суспільної значущості створеного продукту (акме).

Сутність акмеологічного розвитку полягає в суспільному характері осмислювання практичного застосування та громадського визнання результату. Акме-результат – це гранична основа у вершинному чи низинному характері розвитку. Розгляд кожного з цих двох напрямів призводить до ширшого та глибшого розуміння сутності розвитку.

Узагальнюючи вищенаведені міркування можна відзначити, що акмеологія у своєму розвитку пройшла декілька етапів:

1 етап пов'язаний із розглядом тільки вершинного розвитку людини і суспільства;

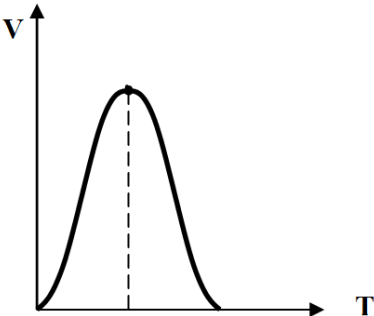
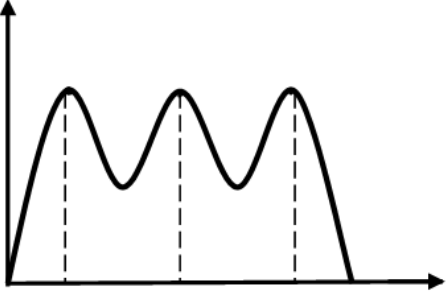
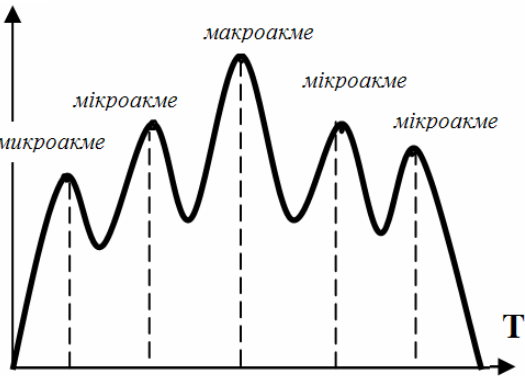
2 етап – це формування категорій і понять дослідження протилежного – низинного розвитку (катабологія);

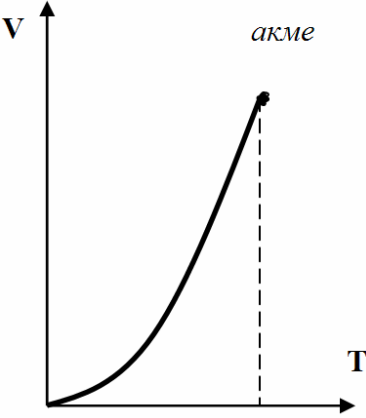
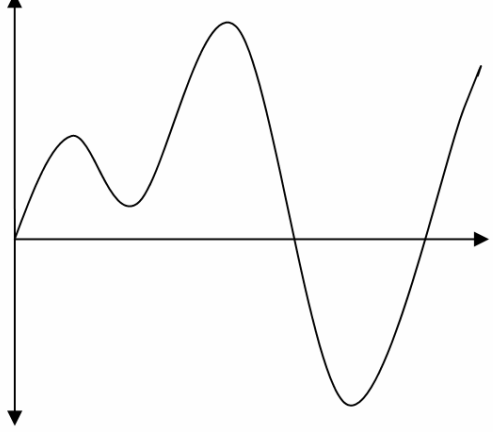
3 етап (сучасний) припускає синтез пізнання сутності розвитку на першому і другому етапах, визначення акмеологічності як універсальної характеристики розвитку. Це є першою ознакою фундаментального характеру акмеології.

Одним із кроків у застосуванні цих фундаментальних положень в акмеології може бути моделювання вершинних і низинних етапів розвитку.

Таблиця 1

Моделі досягнення акме (за класифікацією В.В. Ільїна, С.Д. Пожарського) [1]

МОДЕЛЬ	НАЗВА МОДЕЛІ	СУТНІСТЬ
	Одновіршинна	Класична модель – відображає шлях досягнення найвищої точки розвитку (акме).
	Багатовіршинна	Характеризує досягнення множинного результату. Особливістю моделі є те, що піки досконалості розміщені на одній лінії розвитку, що свідчить про неодноразове досягнення певного творчого результату.
	Макровершинна	Особливістю моделі є те, що серед усієї сукупності вершин переважає одна, найголовніша, котра і є найвищою точкою розвитку. Ця модель також показує, що на шляху досягнення найвищого результату людина (спільнота) досягає певних «проміжних» вершин.

	<p>Безнизинна</p>	<p>Це просто висхідна гілка одновіршинної моделі, яка обривається на вершині (ілюзія відсутності акме-вершини тут пов'язана з помилковим ототожненням поняття акме як результату діяльності з процесом досягнення цього результату).</p>
	<p>Розвинена макровіршинна</p>	<p>Відмінність цієї моделі від попередніх полягає в тому, що нарівні з просуванням догори (до акме) існує також просування донизу (до катаболе).</p>

Якщо акме – це такий граничний стан, досягнення якого означає реалізацію своєї життєвої програми (тобто має позитивний сенс), то кате – це граничний стан загибелі, руйнування, що потребує свого долання для досягнення нового акме. Взаємовідносини між двома точками – акме і кате – пов'язані з поняття границі. Границя потребує розгляду об'єкта в категоріях якості та кількості. За якістю ми маємо можливість відрізнити об'єкти один від одного, визначити їх. Відмінність та визначеність об'єктів пов'язані з наявністю у них границь. (В нашому дослідженні в центрі уваги перебуває границя між верхом і низом.) З одного боку, верх і низ відмінні як протилежні полюси вертикальної осі, а з іншого боку вони є взаємопов'язаними – без верху неможна зрозуміти, де низ і навпаки. Поняття низ (кате) позначає нижню границю, нижню межу, з якої розпочинається новий етап розвитку.

Сучасна філософська думка про єдність вершини і низини як граничного досягнення та підстави для руху до нових результатів дає можливість розглядати кате у часовій перспективі, в якій долається протилежність між акме і кате: минуле, нинішнє, майбутнє.

Осмилення минулих досягнень було би неповним при констатації лише вершини. Фіксувати вершину можна виходячи з припущення про її антипод – низину. Переоцінка досягнень та поразок минулого має значення для того, хто живе нині, хто шукає нові шляхи у своїй діяльності. Такий пошук був би топтанням на одному місці, якби людина не прогнозувала для себе майбутні стани, визначаючи вершини та враховуючи пов'язані з ними ризики опинитися на дні. В діалектичній єдності акме і кате останнє набуває ще один смисл – підстави, фундаменту для руху догори. Кате як фундамент – це основа розвитку природи і людини.

Взаємодію акме і кате необхідно розглядати з позиції її масштабності (локально чи глобально) в єдності процесу розвитку. Результат досягається в просторі та у часі. Прив'язаність акме до певного місця та часу виражає поняття локального акме. Низина, будучи дзеркальним відображенням акме, теж має ті самі властивості, тому говорять про локальне кате. Проходячи через етапи локальних акме і кате система, що розвивається, очищається (катарсис) від несуттєвих своїх сторін і реалізує свою істинну сутність, яка стане елементом глобального акме. У цьому випадку принципова практична сторона удосконалювання, сенс якої полягає не

в тому, щоб обмежитися виявленням (діагностикою) слабких сторін, а в тому, щоб, про диференціювавши сильні і слабкі, суттєві та несуттєві сторони при прямуванні до акме, ліквідувати те, що заважає цьому рухові і творчому характеру діяльності.

Творення – одна з головних властивостей природи і сутності розвитку людини. Всупереч найпесимістичнішим поглядам на природу людини є підстави припустити, що якби людина лише завдавала шкоду, то навряд чи можливим було б настільки тривале її існування та взаємодія з оточуючим середовищем.

Проблема творення стала особливо актуальною з середини ХХ століття. У більшості праць сучасних науковців підкреслюється, що в людині водночас міститься потенціал руйнування. Головна особливість людини – це свобода вибору траєкторії власного розвитку, тому головна задача полягає в тому, яким чином можна на підставі вільного вибору надати перевагу діяльності творення перед руйнуванням.

З точки зору теорії самоорганізації акме і кате – одні із загальних категорій, що характеризують границі у розвитку. Акме в концепції синергетичної філософії стосовно людини – це найвища гранично упорядкована система знань або цінностей, що реалізується у поведінці та діяльності. З іншого боку, кате являє собою нижчий граничний рівень безладу в знаннях, цінностях і, як наслідок, у поведінці конкретної дисипативної структури. Самоорганізація людини – це неперервний діалектичний синтез в її траєкторії розвитку руху від хаосу до порядку, від кате до акме і в зворотному напрямку.

Описаний рух завжди пов'язаний з біфуркаціями, в яких відбувається ціннісний вибір подальшого шляху розвитку: або від досягнутої вершини до нового акме, або від акме до кате і хаосу, або від кате до акме. Важливим є те, що кате не означає неодмінно деградацію. Через те, що в синергетиці хаос має творчу силу, то під час руху до кате пошук людиною нової рівноваги повинен привести до принципово нових результатів.

Динаміку взаємодії між акме і кате виражає закон вершинності. За цим законом будь-яка система за час свого існування хоча б один раз проходить у своєму розвитку через стан найвищого підйому – акме, в якому найбільш повно розкриваються її сутнісні властивості. У зв'язку з цим, згасання та скачування у кате – тимчасові явища, що позбавлені негативного відтінку, сенс яких полягає в оновленні, у виникненні нових форм речей, живих істот та ін. Прояв закону вершинності – це прагнення до росту, ствердженню буття різноманітних явищ світу. Цей закон складає підставу соціального оптимізму.

Література

1. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология / В.П. Бранский, С.Д. Пожарский. – СПб.: Политехника, 2002. – 476 с.
2. Пожарский С.Д. Акмеология и катабология: теория совершенствования человека / С.Д. Пожарский. – СПб.: Изд-во «ЛЕМА», 2013. – 266 с.